

MAVİ AKIM PROJESİ: Bir Enerji Stratejisi ve Stratejisizliği Örneği

Sinan OĞAN

ASAM Rusya-Ukrayna Araştırmaları Masası

Kıdemli Araştırmacı

Avrupa'nın en hızlı büyüyen doğal gaz pazarı olan Türkiye'nin 1984'de SSCB ile yaptığı ilk doğal gaz anlaşmasından sonra Türkiye'nin diğer enerji kaynaklarına göre bir çok yönden üstün olan doğal gazla tanışması ve bu enerji kaynağını benimsemesi Türkiye'nin doğal gaza olan talebini hızla artırmaya başlamıştır. Doğal gaza olan talebin hızla artması üzerine o dönemde tek kaynak olan Rusya ile 1996'da ikinci doğal gaz anlaşması imzalanmıştır. Ancak Türkiye'nin genelde varolan enerji açığı Türkiye'yi alternatif doğal gaz kaynakları arayışına yöneltmiştir. Başta Azerbaycan ve Türkmenistan olmak üzere Mısır, Irak, Cezayir ve Nijerya ile doğal gaz alım görüşmelerinin başlatılması bu ülkelerin 90'lı yılların başlarında hızla büyüyen sanayisi ve artan nüfusuyla enerji açığı çeken Türk doğal gaz pazarı için Rusya'yla rekabete girmelerine sebep olmuştur.

Bu rekabete çoktan hazır olan Rusya'nın girişimleri ile Mavi Akım (1) olarak da bilinen üçüncü doğal gaz anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma ile Rusya, Türk doğal gaz pazarında mutlak hakimiyetini ilan etmiştir. Siyasi yönü ile de çeşitli tartışmalara neden olan Mavi Akım Projesi zaman zaman Türkiye ile Rusya arasında gerginliklerin yaşanmasına sebep olmuştur. Ancak, bütün bu tartışma ve soruşturmalara rağmen proje tamamlanmış ve 30 Aralık 2002'de boru hattı bir teslim protokolü ile resmen faaliyete geçirilmiştir. (2) Türkiye ile Rusya arasındaki en büyük proje olan Mavi Akım Projesi'nin bitirilmesiyle Türk-Rus ilişkilerinde yeni ve/fakat sancılı bir dönem başlamıştır.

Rusya Federasyonu ile Yapılan Doğal Gaz Anlaşmaları

Türkiye yurt dışından doğal gaz teminine yönelik ilk anlaşmayı 18 Eylül 1984'de Sovyetler Birliği ile yapmıştır. (3) 14 Şubat 1986'da Türkiye adına Botaş (Boru Hatları ile Petrol Taşımacılığı AŞ) (4) ve SSCB adına Soyuzgazeksport arasında 25 yıllık bir anlaşma gerçekleştirilmiştir. (5) 26 Ekim 1986'da inşasına başlanan Rusya Federasyonu-Türkiye Doğal Gaz Boru Hattı, 23 Haziran 1987'de ilk durağı olan Hamitabat'a ve Ağustos 1988'de de Ankara'ya ulaşmıştır. (6) Bu anlaşmayla 1987'den itibaren yılda 6 milyar m³ doğalgaz alınmaya başlanmıştır. Batı hattı olarak da bilinen bu hatla Rus doğal gazı Rusya'dan çıktıktan sonra Ukrayna, Moldova, Romanya ve Bulgaristan'ı geçerek Tekirdağ üzerinden Türkiye'ye ulaşmaktadır.

Rusya Federasyonu ile ikinci doğal gaz alım anlaşması peşin alım olarak 10 Aralık 1996'da imzalanmıştır. 8 milyar m³/yıl gaz alımını öngören anlaşmanın 23 yıl yürürlükte kalması planlanmıştır. Bu anlaşmanın Turusgaz (7) ile 18 Şubat 1998'de yapılan anlaşmayla paralel yürütülmesi öngörülmüştür.

Türk doğal gaz pazarı özellikle 1995'den sonra Rusya'nın dikkatini daha fazla üzerine çekmeye başlamış ve Rusya, Türk doğal gaz pazarını tek başına ele geçirmek için üst düzey girişimler başlatmıştır. Bu amaçla aynı zamanda o dönem Rusya enerji lobisinin en güçlü isimlerinden olan Başbakan Viktor Çernomirdin (8) Türkiye'ye gelerek Rus doğal gazı için lobicilik girişimleri başlatmış ve bu girişimlerin Türk muadili (9) tarafından özel ilgi görmesi üzerine o günlerde tartışılan Türkmen gazı projesi yerine Rusya ile Mavi Akım olarak bilinen yeni bir doğal gaz anlaşması daha yapılmıştır. (10) Anlaşma 1 Nisan 1998'de TBMM'de onaylanarak yürürlüğe girmiştir.

Mavi Akım Projesi, Rusya Federasyonu ile yapılan üçüncü doğal gaz alım anlaşmasıdır. Türkiye ve Rusya arasında 15 Aralık 1997 tarihinde imzalanan "Rus doğalgazının Karadeniz altından Türkiye Cumhuriyeti'ne sevkiyatına ilişkin anlaşma çerçevesinde Mavi Akım Doğalgaz Boru Hattı Projesi" gündeme gelmiştir. Botaş ve Gazekspor arasında imzalanan 25 yıl süreli anlaşmaya göre, Rusya Federasyonu topraklarından başlayıp Karadeniz'den geçecek bir boru hattı ile Türkiye'ye yılda 16 milyar m³ doğal gaz taşınması kararlaştırılmıştır. Projenin yaşanan gecikmelere rağmen başlangıçta doğal gaz verme miktarı 2 milyar m³ olarak belirlenmiştir. 25 yıllık anlaşma süresince Rusya'dan toplam 365 milyar metreküp doğal gaz alınması planlanmıştır.

Projenin ilk anlaşmasında doğal gazın Türkiye'ye gelişi tarihi 2000 yılı olarak belirlenmiştir. Ancak projenin bu tarihte bitirilemeyeceği anlaşılınca yapılan bir protokolle tarafların yükümlülüklerinin başlama tarihi 15 Ekim 2001 olarak tespit edilmiştir. Bu tarihten itibaren Botaş'tan kaynaklanan bir gecikmede her altı ay için yaklaşık 133 Milyon dolar ceza ödenmesi, Rusya tarafından kaynaklanan bir gecikmeden dolayı ise kış ayları için yüzde 8 ve yaz ayları içinse yüzde 4'lük bir indirim yapılması şartı konmuştur. Ağustos 2002'de Rusya ile yapılan % 9'luk fiyat indiriminin yetkililerce sebebinin açıklanmamasına rağmen bu çerçevede yapıldığı düşünülmektedir. Rusya tarafı projeyi ancak 30 Aralık 2002'de teslim edebilmiştir.

Mavi Akım boru hattı 30 Aralık 2002'de bir protokol ile Türkiye tarafına teslim edilmiş olsa da bu hattın inşaa çalışmaları tam olarak sona erdirilmemiştir. Bugün 4 milyar m³'lük bir kapasitede çalışabilen hattın tam kapasiteye ulaşabilmesi için sürdürülen çalışmaların ilk bölümünün 2003 yılı sonlarında, ikinci ve son kısmının ise 2004'ün ilk çeyreğinde bitirilmesi beklenmektedir. (11)

Mavi Akım Projesi'nin en önemli özelliği Rusya Federasyonu ile daha önce yapılan iki anlaşmadan farklı olarak herhangi bir geçiş ülkesi ile muhatap olmaksızın, doğrudan Türkiye'ye doğal gaz verecek olmasıdır. Hiçbir ülke toprağından geçmeyen Mavi Akım'dan alınacak gazın fiyatının önceki iki anlaşmaya göre % 12 daha ucuz olacağı belirtilmiştir. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı tarafından "ticari sır" olduğu gerekçesiyle açıklanmayan Mavi Akım'dan alınan gazın fiyatı adeta bir 'devlet sırrı' olarak saklanmıştır. Bu konuda TBMM'de yapılan kapalı oturumda bile fiyatlar "gizlilik" gerekçesi ile açıklanmamıştır. Ancak Türkiye'de iktidarın değişmesi ve bu hattın gaz alınmaya başlanmasıyla Mavi Akım üzerindeki sis perdesi de yavaş yavaş aralanmaya başlamıştır. Basına yansıyan tartışmalarda doğal gazın her bin metreküpünün birim fiyatı Rus basınına göre 126 dolara (12) ve Türk basınına göre ise 153 dolara alınmaktadır. (13) Rusya'da doğal gazın iç pazardaki fiyatı ise ortalama 20 dolar civarındadır. (14)

Rus Gazprom şirketine göre Mavi Akım hattıyla Türkiye'ye verilecek doğal gazın yıllara göre dağılımı aşağıdaki gibi planlanmaktadır.

Yıllar	Miktar
2003	2 milyar m ³
2004	4 milyar m ³
2005	6 milyar m ³
2006	8 milyar m ³

2007	10 milyar m ³
2008	12 milyar m ³
2009	14 milyar m ³
2010	16 milyar m ³

Kaynak: Gazprom'un resmi internet sitesi Goluboy Potok, http://www.gazprom.ru/articles/bluestream_00.shtml

Mavi Akım anlaşmasında gazın fiyatı, ham petrol gibi diğer enerji ürünlerinin fiyatlarına endeksli olarak belirlenmekte ve yıl içerisinde uluslararası piyasa fiyatlarındaki aşırı oynamalara paralel olarak 3 ve 6'şar aylık periyotlarla gözden geçirilmektedir. DİE verilerine göre 1000 m³ doğal gazın fiyatı 1997'de 100 dolar, 1998'de 75 dolar, 1999'da 68 dolar ve 2000'de de 126 dolar olarak gerçekleşmiştir.

Projenin Teknik Özellikleri

Mavi Akım Projesi'ni gerçekleştiren Rus Gazprom şirketinin resmi internet sitesinde Mavi Akım ile ilgili bilgi verilirken bu projenin dünyada bir benzerinin bulunmadığı belirtilmektedir. (15) Diğer yandan projenin ileri teknoloji ürünü olduğu, projenin gerçekleştirilmesi aşamasında binlerce Rus, İtalyan ve Türk uzmanın çalıştığı ve kullanılan malzemenin Rusya'nın yanı sıra İtalya, Almanya ve Japonya'da özel olarak imal edildiği belirtilmektedir. (16)

Karadeniz'in altından dünyanın en derin noktasına boru döşenerek (2.150 m) gerçekleştirilen proje üç ayrı aşamada yapılmıştır. (17) Toplam 1.213 km uzunluğunda olan projenin ilk aşamasının inşaatı Şubat 2000'de başlamıştır. Rusya sınırları içerisinde İzobilnova (Stavropolski Kray RF) ile Djubgi (Krasnodarski Kray RF) arasında 373 km. boru hattı döşenmiştir. İkinci aşama çalışmaları Ağustos 2001'de Karadeniz'in Rusya kıyısında başlamıştır. Eylül 2001 ile Kasım 2002 tarihleri arasında Karadeniz geçişi gerçekleştirilmiştir. Denizin 2100 metre altından, 396 km uzunluğunda her biri 24 inç çapında iki paralel boru hattı döşenmiştir. (18) 30 Aralık 2002'de Samsun kıyısındaki Durusu terminalinde teslim protokolü imzalanarak Rusya tarafından üstlenilen inşaat çalışmaları tamamlanmıştır. Üçüncü aşama olan Türkiye sınırları içerisinde ise, 501 km uzunluğundaki Samsun-Ankara hattının inşası tamamlanmıştır. (19) Samsun-Ankara Doğalgaz İletim Hattı, Samsun'dan başlayarak Amasya, Çorum ve Kırıkkale üzerinden Ankara'ya ulaşmaktadır.

Projenin Samsun-Ankara kısmı Türk firmaları Hazinedaroğlu AŞ ve Öztaş AŞ, ile Gazprom'un ana inşaat şirketi Stroytransgaz'ın ortaklığı olan OHS (Öztaş-Hazinedaroğlu-Stroytransgaz) konsorsiyumu tarafından yürütülmüştür. Hattın Rusya bölümü ve Karadeniz geçişinin yapım-işletim-finansmanının sorumluluğu Gazprom'un, Türkiye kısmı ise Botaş'ın sorumluluğundadır. (20) Bu proje gerçekleştirilirken Rusya çevrecileri hattın Rusya kısmının geçtiği "Gelincik" mevki için protesto gösterileri yapmıştır. Ancak Gazprom yetkilileri Mavi Akım'ın Karadeniz'in ekolojik dengesine zarar vermemesi için her türlü önlemin alındığını belirtmişlerdir. (21)

Proje Finansmanı ve Beklenen Gelir

Rusya tarafından finansman sorumluluğu üstlenilen proje yaklaşık 3.2 milyar dolara mal olmuştur. (22) Proje için Rusya ve İtalya arasında Aralık 1999'da "Transco" isimli (50/50) yeni bir ortaklık kurulmuştur. Proje için İtalyan bankalarından oluşan bir konsorsiyumdan (Banca Commerciale Italiana, Mediocredito Centrale ve Westdeutsche Landesbank

Girozentrale) 1,13 milyar dolar kredi sağlanmıştır. İtalya'nın Mavi Akım'a bu desteği hiç şüphesiz ki, projenin gaz satım şirketine İtalyan ENİ'nin ortak olması sebep olmuştur. Projeye kredi sağlayan diğer ülke ise Japonya olmuştur. Mavi Akım'ın Karadeniz geçişi için Japon ihracat sigorta kuruluşu CIBIK/MITI'den de 627 milyon dolarlık kredi sağlanmıştır. Japonya'nın bu projeye kredi sağlamasında ise esas önemli sebep Karadeniz geçişinde kullanılan ve özel olarak bu proje için imal edilmiş olan boruların büyük bir kısmının Japonya'dan alınmış olmasıdır. Gazprom projenin deniz kısmının inşası için yaklaşık 1,7 milyar dolarlık bir kredi sağlanmıştır. Projenin Botaş'ın sorumluluğunda olan Türkiye kısmı için harcanan azami miktarı ise dönemin Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Zeki Çakan'ın ifadesine göre 320 milyon doları geçmemiştir. (23)

Alıcı ile satıcıyı direkt olarak birbirine bağlayan boru hattının, Gazprom ve dolayısıyla Rusya bütçesi için düzenli bir gelir kaynağı olması beklenmektedir. Gazprom Yatırım ve İnşaat Departman Başkanı Mihail Akselrod'un 2002 yılı Eylül ayında yaptığı açıklamada, "projenin yürürlük süresi olan 25 yıl içerisinde Türkiye'ye 365 milyar metreküp doğalgaz (Rusya'dan ihraç edilen toplam doğalgaz hacminin yaklaşık yüzde 8–10 oranı) ihraç edilmesi ve elde edilecek toplam gelirin 42 milyar dolar ve toplam kâr miktarının da 25 milyar dolar olmasını beklediklerini ifade etmiştir. Anılan gelirin devlet bütçesine gidecek olan vergi miktarı ise 4 milyar dolardır. Ayrıca Akselrod'un ifadesine göre, Mavi Akım'ın deniz altından geçen kısmının 15 yılda, karadan geçen kısmının ise 8 yılda kendini amorti etmesi beklenmektedir. (24)

Mavi Akım'ın Türkiye–Rusya Ekonomik İlişkilerine Etkisi

SSCB ile 14 Şubat 1986'da imzalanan ilk doğal gaz anlaşmasında alınan gaz bedelinin yüzde 70'inin Türk mal ve hizmetleri ile ödenmesi hükmü getirilmişti. Anlaşmanın imzalandığı dönemde doğal gaz karşılığı mal ihracı uygulanması ile geleneksel Türk ihraç mallarından ziyade, Türk sanayi mallarının ihracının artırılması için yeni imkanlar yaratılması hedeflenmiştir. Ayrıca, iki ülke arasında 1986 yılında imzalanan 9. Dönem Karma Ekonomik Komisyonu (KEK) Protokolü'nde doğal gaz bedellerinin bir bölümünün Türk müteahhitlik firmalarının Rusya'da gerçekleştirmiş oldukları projelerin finansmanında kullanılması hükmüne yer verilmiştir. İlk doğal gaz alımına başladığı yıl olan 1987 ile 1994 yılları arasında 1,9 milyar dolar tutarında doğal gaz ithalatı gerçekleştirilmiş olup, bu tarihler arasında belirlenen mal listeleri kapsamında kayda alınan ihracat miktarı 271 milyon dolar, gerçekleştirilen müteahhitlik hizmetleri toplamı ise 609 milyon dolar olmuştur. (25)

Mal ve/veya hizmet karşılığı sürdürülen bu anlaşma hem Türkiye'nin ihracatını olumlu yönde etkilemekte, hem de makro ekonomik açıdan Türkiye'nin ödemeler dengesine olumlu yansımaktaydı. Ancak SSCB'nin dağılmasından sonra Rusya Federasyonu ile 1994 yılından itibaren yapılan anlaşmalarda (1984 anlaşması protokolüne de düzeltmeler yapılarak) bu uygulamadan vazgeçilmiş ve alınan doğal gazın bedeli peşin olarak ödenmeye başlanmıştır. Bu durum ise Türkiye'nin Rusya ile olan dış ticaretinde Rusya lehine giderek artan oranda açıklar vermesine sebep olmuştur. 1997'de 2 milyar dolar olan ihracatımız 2002 yılı itibarıyla yaklaşık 1 milyar dolar seviyesine (1,163) inmiştir. Yaklaşık 4 milyar dolar (3,85) civarında olan ithalatımız ise bu projenin devreye girmesiyle daha da artacaktır. Rusya ile siyasi ve ekonomik ilişkilerin dengelenmesi için ne gibi önlemlerin alınması gereği halen düşünülememiş ve alternatifler geliştirilmemiştir. Türkiye ve Rusya Federasyonu arasında 1994'den sonra yapılan ikinci dönem doğal gaz anlaşmalarında stratejik–politik amaçlar, yerini özellikle Rusya açısından ticari amaca bırakmıştır. (26) Rusya'nın doğal gaz ihracında SSCB dönemindeki stratejik–politik amaçlarının (rejim ihracına destek sağlamak gibi) ikinci dönem doğal gaz anlaşmalarında ticari amaçlara göre hareket etmesi geçiş dönemi olarak da adlandırabileceğimiz 1992–1997

yıllarını kapsamaktadır. Mavi Akım'la başlayan üçüncü dönem doğal gaz anlaşmasının imzalandığı 1997 yılından sonra Rusya'nın ticari amaçlarına stratejik hedefler de eklenmiş ve Rusya'nın Türkiye ile sürdürdüğü doğal gaza dayalı ilişkilerde bu dönemden itibaren stratejik hedefler daha fazla ön plana çıkmaya başlamıştır.

Rusya'da yayımlanan The Moscow Times gazetesinin 23 Temmuz 2003 tarihli sayısında Robin Munro, Rusya Enerji Bakanlığı'nda isminin açıklanmasını istemeyen bir yetkiliye dayanarak Türkiye ile Rusya arasında Mavi Akım'dan kaynaklanan sorunlar sebebiyle Rus hükümetinin, Türk inşaat firmalarının Rusya'da faaliyet göstermesini engellemeyi düşündüğünü bildirmiştir. Munro, ilgili yetkiliden şu açıklamayı aktarmıştır: "Bu düşünülen bir seçenek. Türkiye, Gazprom ile anlaşmasını tek tarafı olarak ihlal etmiştir ve Rusya'daki Türk inşaat firmalarının faaliyetlerine yasak getirilmesi bu anlaşmazlığın olası bir sonucudur". Ancak, Gazprom Sözcüsü Igor Plotnikov, yapmış olduğu açıklamada "Gazprom'un, Rusya'daki Türk firmalarının kapatılması ile bir ilgisi yok. Ortaklarımızla anlaşmaya varmayı bekliyoruz" demiştir. Son günlerde Rusya basınında bu ve benzeri türden haber ve açıklamalara yer verilmesi Mavi Akım'dan doğan sorunlar sebebiyle Türkiye ile Rusya arasında bir soğukluğun ortaya çıktığını göstermektedir. Her ne kadar bu tür haberlerin bir kısmının kasıtlı ve diplomatik manevra niteliği taşıdığı düşünülse bile Mavi Akım sorununun çıkmaza girmesi ilişkileri de bozacak niteliktedir.

Doğalgazda Rusya'ya Bağımlılık

Doğalgazda Türkiye'nin Rusya'ya ciddi oranda bir bağımlılığı mevcuttur. Mavi Akım öncesinde 2002 yılında Rus doğalgazını alan 20 Avrupa ülkesi içerisinde üçüncü büyük müşteri olan Türkiye, Mavi Akım'la beraber Almanya'dan sonra Rusya'nın ikinci en büyük müşterisi olmaktadır. Karşılaştırma için Avrupa ülkelerine bakarsak 2001 yılı itibarıyla Avrupa'da doğal gazda Rusya'ya en fazla bağımlı ülke olan Avusturya'da bu bağımlılığın oranı en fazla yüzde 45 iken, Rusya'nın AB içerisindeki stratejik partneri Almanya'da yüzde 33'tür. (27) Diğer yandan AB Komisyonu AB ülkelerinin tek dış kaynağa bağımlılık oranının yüzde 30'u geçmemesi gerektiğini belirtmiştir. Doğal gazda birbiri ardına imzalanan üç ayrı anlaşma ile Rusya'ya yaklaşık 2/3 oranında bağımlı olunması 'Ankara'nın stratejik bir hatası' olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca ortalama yüzde 60 oranındaki bu bağımlılık derecesi NATO'nun enerji güvenliği anlayışına da aykırıdır.

Rus Gazının Türk Pazarındaki Payının Yıllara Göre Dağılımı

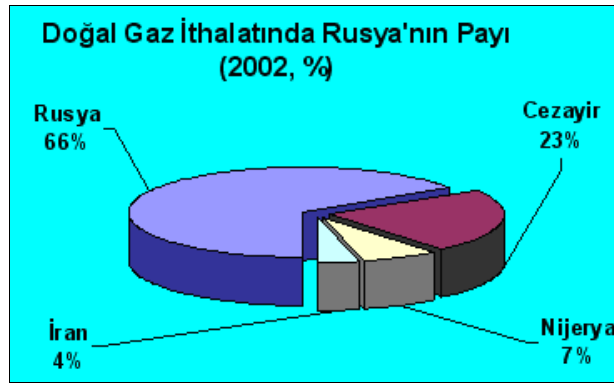
Milyar M ³	2003	2005	2010	2015	2020
Rusya (Toplam)	16	20	30	24	24
Diğerleri	10.2	14.2	21.8	17.8	17.8
Toplam	26.2	34.2	51.8	41.8	41.8
Rusya'nın Payı (%)	61	58.5	57	57	57

*Bu tablo Botaş verileri esas alınarak hazırlanmıştır.

Botaş verileri esas alınarak yukarıdaki tablo hazırlanırken Botaş'ın resmi verilerinde gösterilen rakamlarda çok ciddi yanlışlıkların olduğu ortaya çıkmıştır. Bu sebeple bu yanlışlıklar tablodaki hesaplamalara dahil edilmemiştir. Örneğin Botaş verileri dikkate alındığı takdirde Türkmenistan'da 2006 yılından itibaren 5 milyar metreküpten başlayan ve 2020 yılında 16 milyar metreküpe ulaşan miktarda doğal gaz alınacağı belirtilmiştir. Oysa Türkmenistan'la böyle bir niyet

anlaşması imzalanmış olmasına rağmen daha sonra Hazar Denizi'nin statüsü sorununun çözülememesi, Türkmenistan ile Azerbaycan arasında sorunların çıkması ve diğer sebepler yüzünden bu anlaşmanın fiilen durduğu ve yakın bir gelecekte de anlaşmanın hayata geçirilemeyeceği hususu gün gibi ortadadır. Tabloyu hazırlayan Botaş yetkililerinin bu gerçeği bilmemelerinin imkansız olduğu düşünülürse Botaş'ın burada rakamlarla hayali bir biçimde oynadığı ortaya çıkacaktır. Zira, Türkmenistan'dan hayali gaz alınarak Rusya'nın toplam doğal gaz alımları içerisindeki payı yine hayali olarak düşürülmek istenmektedir.

Rusya'ya olan bağımlılık orta vadede diğer alternatiflerin devreye girmesiyle azalabilir. 1995'de neredeyse % 100 bağımlı olduğumuz Rus gazının oranının 2003'te % 61'e, 2020'de yüzde 57'ye gerileyeceği hesaplanmaktadır. Ancak Türkmenistan, Irak, Mısır, Yemen, Katar ve Norveç gibi ülkelerle sürdürülen görüşmelerin olumlu neticelenmesi durumunda bu oran azalabilir. Bu durumda ise ihtiyaç fazlası doğal gazın ne yapılacağı sorunu ortaya çıkacaktır. Dünyanın en büyük doğalgaz rezervlerine sahip Rusya sadece kendi gazını değil, Türkmenistan gibi diğer üreticilerden aldığı gazı da bize satmaktadır.

Sadece yukarıdaki tablo incelendiğinde görülecektir ki, 2002 yılı itibariyle doğalgazda Rusya'ya olan bağımlılığımız yüzde 66'dır. Bu rakamlara ortalama yıllık 16 milyar metreküp doğal gaz almamız gereken Mavi Akım Projesi dahil değildir. Bu manzara içerisinde yukarıdaki tablo Mavi Akım'ın devreye alınmasıyla Rusya lehine bir miktar daha değişecektir. Ancak orta vadede tablo üzerinde olumlu etkide bulunacak iki proje mevcuttur. Bunlar Şahdeniz'den alınacak Azeri gazı ve artık alınmasına başlanılan İran gazıdır. Her ne kadar AKP hükümetinin Enerji Bakanı Hilmi Güler, Rusya'nın Türk pazarındaki payının yüzde 70'lerden 30'lara düşürülmesinin gerektiğini söylese de yapılan anlaşmalar gereği önümüzdeki 25 yıl içerisinde bu pek de mümkün gözükmemektedir.

Yolsuzluk İddiaları

Mavi Akım Projesi Türkiye'de var olduğu düşünülen siyasi bağlantılar ve yolsuzluk iddiaları ile de gündeme gelmiştir. Ankara DGM'si bu projeye ilgili "Beyaz Enerji" adı altında bir soruşturma başlatmıştır. Öztaş-Hazinedaroğlu ve Stroytransgaz (OHS) konsorsiyumuna Rusya'da bile Mavi Akım'ın inşaatına başlamadan Türkiye kısmı için 50 milyon dolar verilmesi yolsuzluk soruşturmalarının odak noktalarından birisini teşkil etmiştir. İmzalanan hükümetlerarası anlaşmanın içine konan bir hükümle projenin Türkiye kısmının inşasının hangi firma veya firmalara verileceğinin tespiti Rus Gazprom şirketinin yetkisine verilmiştir. Rus şirket ise Samsun-Ankara arasında yapılacak inşaatı kendi inşaat

şirketi olan Stroytransgaz (28) ve onun Türk ortakları Öztaş ve Hazinedaroğlu ile kurduğu OHS konsorsiyumuna vermiştir. (29) Danıştay İkinci Dairesi, Botaş eski genel müdürleri Nevzat Arseven ve Gökhan Yardım ile eski Yönetim Kurulu üyesi dört kişi hakkında, Mavi Akım Projesi'nde bazı usulsüzlükler yapıldığı gerekçesiyle soruşturma izni vermiştir. (30) Bunun yanı sıra AKP hükümeti tarafından kurulan Meclis Yolsuzlukları Araştırma Komisyonu'nda dönemin Başbakanı Mesut Yılmaz'ın bilgisine başvurulmuştur. Sürdürülen soruşturma kapsamında Yılmaz hakkında dava açılması beklenmektedir. Diğer yandan Rus basını Türkiye'deki yolsuzluk iddialarına ve yargı sürecine özel bir önem göstererek bu konudaki bütün ayrıntıları okuyucularına aktarmıştır. (31) Aslında hiçbir hukuki araştırmaya bakmadan bile Rusya ile yapılan Mavi Akım Anlaşması'nın hem şartlarına ve hem de niteliğine bakılırsa bu anlaşmanın Türkiye'nin hayati çıkarları göz önüne alınmadan yapıldığı görülecektir. Dolayısıyla Türkiye'nin çıkarlarına ters düşen böyle bir anlaşmanın imzalanması iki alternatifini gündeme getirmektedir. Anlaşmayı imzalayanlar ya çok cahildirler, ya da bu işten bazı kişisel çıkarla elde etmişlerdir.

Türkiye'nin Şişirilmiş Doğalgaz Talebi

İlk defa 1986'da SSCB ile yapılan gaz anlaşmasının ardından 1987'de 500 milyon m³ olarak başlayan Türkiye'nin doğal gaz tüketimi hızla artmaktadır. 2002'de 17,624 milyon m³ olan tüketimin Botaş'ın hesaplamalarına göre 2020'de 82 milyar m³'e ulaşması beklenmektedir.

Türkiye'nin 2003–2020 Yılları Doğalgaz Arz ve Talep Senaryoları*

Yıllar	2003	2005	2010	2015	2020
Rusya Mavi Akım	2	6	16	16	16
Rusya Turusgaz	8	8	8	8	8
Rusya (Batı)	6	6	6	0	0
Cezayir LNG (32)	4	4	4	0	0
Nijerya LNG (33)	1.2	1.2	1.2	1.2	1.2
İran (34)	5	7	10	10	10
Azerbaycan (35)	0	2	6.6	6.6	6.6
Toplam Arz	26.2	34.2	51.8	41.8	41.8
Toplam Talep **	25.7	32.1	55.1	67.3	82
Fark	+0.5	+2.1	-3.3	-25.5	-40.2

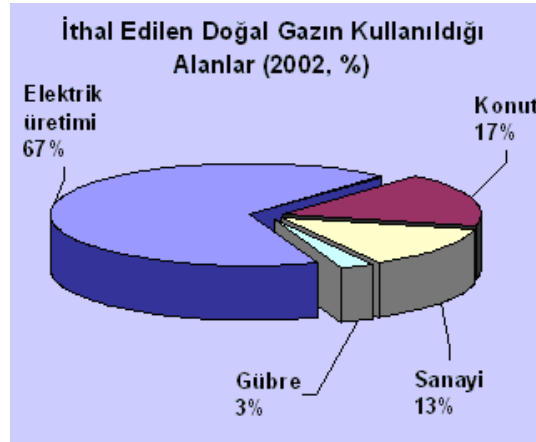
*Bu tablo Botaş verileri esas alınarak 27.10.2002'de tarafımızdan hazırlanmıştır.

**http://www.botas.gov.tr/dogalgaz/dg_arztaleb_sen.html, 27.10.2002

*** LNG (36)

Yukarıda hazırladığımız tabloda belirtildiği üzere Botaş verileri esas alınmıştır. Bu verileri doğru kabul ettiğimiz takdirde mevcut doğal gaz anlaşmalarına göre 2005 yılına göre bir miktar fazlalık yaşanmasına rağmen bu tarihten itibaren yeni anlaşmalar yapılmadığı takdirde doğalgazda sürekli artan bir açıklık karşı karşıya kalmış olacağız. Ancak sorun da burada Botaş'ın verilerinin ne kadar doğru olduğundan kaynaklanmaktadır. Zira kanaatimizce Türkiye'nin doğal gaz

talebinin bir artış dinamiği içerisinde olacağı doğrudur, ancak bu miktarın Botaş tarafından belirtildiği oranda artabileceği düşünülmemektedir. Zira Botaş'ın bu talep senaryosunu hazırlarken Türkiye'deki elektrik santrallerinin bir çoğunun, fabrikaların bir kısmının ve meskenlerin tamamına yakınının doğal gazla geçirilmesi düşünülmüştür. Ancak zengin su kaynaklarıyla övünen ve bu su kaynaklarının bir çoğu boşa akıp giderken kendi su kaynaklarının bir kısmına dayanarak elektrik üretimi yapan santrallerin dahi dışarıdan alınan doğal gazla dönüştürülmesinin stratejik sakıncalarıyla beraber ekonomik olarak da yanlışlığı ortadadır.

Kaynak: Botaş verileri esas alınarak tarafımızdan yapılmıştır.

Türkiye'nin enerji alanındaki bir diğer yanlış stratejisi de neredeyse tamamına yakını ithal ettiği doğal gazın yüzde 66,6'lık bir bölümünü elektrik enerjisi için kullanmış olmasıdır. Yukarıdaki grafikten de anlaşılacağı üzere sadece doğal gazın alımında tek kaynağa olan bağımlılığın yanı sıra, doğal gazın kullanım alanlarında da bir yanlışlık söz konusudur. Zira yurt dışından çok pahalıya alınan doğal gazın yüzde 67'si elektrik üretiminde kullanılırken sadece yüzde 17'si konutlarda kullanılmıştır. Oysa Türkiye için ekonomik olarak pahalı ve stratejik olarak da dışa bağımlı olduğumuz doğal gaz yerine elektrik enerjisi üretiminde su ve rüzgar kaynaklı bir üretim modeline geçmek gerekmektedir. Marmara Ereğlisi'nde iki tane 500 MW'lık, Hamitabat ve Ambarlı'da 600 MW'lık, Bursa'da 1300 MW'lık doğal gazla dayalı birleşik ısı ve güç üretim tesisleri yatırımları, doğal gazın ağırlıklı elektrik enerjisi üretimi için kullanılması eğiliminin ilk örnekleri olmuştur. (37).

Türkiye'deki bölgeler arası gelişim endeksleri ve bazı bölgelere ait istatistik bilgileri incelendiğinde görülecektir ki daha yol, kanalizasyon gibi temel altyapı hizmetlerinden yoksun olan ve doğal gaz altyapı çalışmalarının ne zaman yapılacağı meçhul olan bir çok yerleşim birimi talep hesaplaması içerisinde değerlendirilmiştir. (38) Son yıllarda yaşanan ekonomik krizlerin Türkiye ekonomisini küçültmesi ve dolayısıyla da Türkiye sanayiinde enerji tüketiminin kısıtlanması yukarıda bahse konu olan talep hesaplamasının biraz zorlama bir iyimserlikle yapıldığını daha net ortaya koymaktadır. Uluslararası Enerji Ajansı da hazırladığı bir raporda Türkiye'nin ihtiyacından çok daha fazla doğal gaz alımı için anlaşmalar imzaladığını belirtmektedir. (39) Rus Gazprom yetkilileri bile ortaya çıkan anlaşmazlık üzerine yapmış oldukları basın toplantılarında sorunun Türkiye'nin yanlış talep değerlendirmesinden kaynaklandığını itiraf etmişlerdir. Ancak Türkiye'de herhangi bir Botaş yetkilisinden henüz talep değerlendirmesini yanlış yaptıklarına dair bir açıklama gelmemiştir ve siyasi irade de bu konuda suskundur. Yalnız Devlet Planlama Teşkilatı 2010 yılı için Türkiye'nin doğal gaz ihtiyacının (Botaş'ın 55 milyar metreküp tahminine karşın) 30 milyar metreküp olduğunu açıklamıştır. (40)

**Yıllar İtibariyle Doğal Gaz ve LNG
Tüketimi**

Yıllar	Miktar
1987	520
1988	1,178
1989	3,101
1990	3,358
1991	4,097
1992	4,461
1993	4,975
1994	5,377
1995	6,859
1996	8,041
1997	9,874
1998	10,383
1999	12,657
2000	14,974
2001	16,363
2002	17,624

Avrupa'ya Doğal Gaz Satılabilir miyiz?

Türkiye'de özellikle Botaş çevrelerinin ileri sürdüğü ve kamuoyunda çokça tartışılan konulardan birisi de Türkiye'nin Avrupa'ya doğal gaz satılabileceği yönündeki tezlerdir. Türkiye'ye önemli ekonomik ve politik avantajlar sağlayabilecek bu çabaların pek de kolay olmadığı anlaşılmaktadır. Zira şu an Türkiye'ye en çok doğal gaz sağlayan Rusya ile yapılan anlaşmada Türkiye'nin doğal gaz ihracatçısı ülkeye çevrilmesinin önüne geçilmiştir. Rusya ile yapılan anlaşmanın 4. maddesinde her iki tarafın karşılıklı rızası olmadan Türkiye parasını ödeyerek aldığı gazı üçüncü bir tarafa satamayacaktır. Bu demektir ki Avrupa'ya gaz satmamız ancak Rusya'nın rızasına kalmıştır. Bu sorun aşılabilir, pahalı alınan Rus gazına Avrupa'da müşteri bulunması pek de kolay olmayacaktır. Zira Rusya'nın kendisi zaten Avrupa'ya doğal gaz satmaktadır. Bu durumda yalnızca İran ve Azerbaycan'dan aldığımız gazı kağıt üzerinde de olsa Avrupa'ya satma şansına sahibiz. Türkiye'nin AB'ye doğal gaz satışı yönündeki çabalarının tek somut neticesi Yunanistan'la yapılan doğal gaz satışına yönelik Mart 2002 tarihli Mutabakat Zaptı'dır. AB'nin enerji dağıtım merkezi olmayı arzulayan ve bu amaçla dünyanın ikinci büyük rezervlerine sahip olan İran gazının yanı sıra somut önerilerle Bakü'ye giderek, "Şahdeniz" gazı ile ilgilendiklerini göstermişlerdir. (41) Yunanistan ile imzalanan anlaşmaya göre; toplam uzunluğu 285 km, maliyeti 300 milyon dolar olan hat ile yılda 500 milyon m³ doğalgaz taşınması

öngörülmektedir. İran'la Türkiye arasında döşenen boru hattının Yunanistan'ın Dedeağaç Limanı'na kadar uzatılması planlanmaktadır. Bu hattın 2003'te inşaat çalışmalarının, 2005'te de Yunanistan'a doğalgaz arzının başlaması planlanmaktadır. Görüleceği üzere bu hattın kapasitesi oldukça sınırlıdır ve AB'nin ihtiyaçlarını gidermekten uzaktır.

Mavi Akım'ın Rusya Açısından Stratejik Önemi

Rusya'nın 21. yüzyılda enerji süper gücü olma stratejisi içerisinde Mavi Akım Projesi son derece önemli bir yer tutmaktadır. RAO Gazprom'un önceki Yönetim Kurulu Başkanı Rem Vayhirev Eylül 1999'da parlamentoda yapılan "Rusya'nın Uluslararası Yatırım Projelerine Katılımı" konusundaki toplantıda yaptığı konuşmada, Mavi Akım Projesi'nin Rusya doğalgazının ihracatının artırılmasındaki özel önemine dikkati çekmiş, bu projenin gerçekleşmesi durumunda Türk pazarına gaz ihracatını en az iki katına çıkaracaklarını ve bunun da boru hatlarını çeşitlendirerek üçüncü ülke aracılığı olmaksızın doğrudan Türkiye'ye verme olanağı sağladığını belirtmiştir. Vayhirev bu hususların yanı sıra, ABD'nin desteklediği Trans–Hazar boru hattı ile rekabet tehlikesine de dikkat çekmiştir. Vayhirev'e göre; "Bu iki projenin rekabetinde ilk başlayan kazanacaktır. Nitekim tarih Vayhirev'i haklı çıkarmış ve kazanan taraf Rusya olmuştur. Trans–Hazar Projesi'nin kazanması durumunda Türkmen gazı dışında, diğer bölge ülkelerinin de doğal gazı için yol açılmaktadır. Bu durumda 15–20 sene içerisinde Rusya'nın ihracat kaybı, değeri 60 milyarın üzerinde olan 800 milyar m³ hacminde doğal gaz olacaktır." Vayhirev kendilerinin hangi amacı gerçekleştirmek istediklerini açıkça belirtmese de, Duma Enerji Kaynakları Komisyonu Başkanı, açıkça, "Türkiye'de ekonomik olarak varolmanın Güney Avrupa pazarına girmede kendilerine geniş imkanlar sağladığını belirtmiştir. Bu bağlamda projenin savunucuları onun Rusya'ya getireceği ekonomik ve geniş kapsamlı jeopolitik yararlarına dikkati çekmektedirler. (42) Mavi Akım Projesi aslında Rusya açısından çok iyi bir enerji stratejisi örneği teşkil ederken Türkiye açısından ise bir enerji stratejisizliği abidesi olarak tarihe geçecektir.

Rusya Federasyonu Hükümeti'nin 22 Mayıs 2003 tarihli oturumunda Rusya'nın 2020 yılına kadar olan enerji stratejisi ele alınmıştır. Bu toplantıda Rusya'nın 2020 yılına kadar 20 bin km.nin üzerinde yeni doğal gaz hattı döşemesi gerektiği üzerinde durulmuştur. Rusya'nın 2020 yılına kadar olan enerji stratejisi içerisinde Mavi Akım'ın yanı sıra; Yamal–Avrupa, Güney Avrupa Gaz Kemeri, Çin Gaz Kemeri Projesi (Novosibirsk–Krasnayarsk–Taşkent–Habarovsk–Phenyuen–Seul–Dasin) hatlarının tamamlanması planlanmaktadır. Gazprom yöneticileri teknoloji harikası olarak adlandırdıkları Karadeniz'in dibinden geçen Mavi Akım'ı iyi bir emsal olarak göstermek istemektedirler. (43) Ancak şimdi Gazprom'un Mavi Akım hattı sebebiyle Türkiye ile mahkemelik olması, Rusya tarafından sağlanmak istenen "iyi emsal"ın "kötü emsal"e dönüşmesi riskini ortaya çıkmıştır. Bu durum ise Gazprom yöneticileri tarafından kesinlikle istenmeyen bir durumdur.

Rusya'nın 21. yüzyılın enerji süper gücü olma stratejisi içerisindeki başrol oyunu bir çoğunun düşündüğünün aksine petrol yerine doğal gaza verilmiştir. Zira dünyanın en büyük doğal gaz rezervlerinin Rusya'ya ait olması ve Türkmenistan gibi uluslararası piyasalara çıkışı olmayan ülkelerin gaz rezervlerini kontrol imkanına sahip olması Rusya'nın bu kararı almasında etkili olmuştur. Soğuk Savaş döneminin süper gücü Rusya'nın SSCB'nin dağılmasından sonra bu niteliğini kaybetmesi Rusya'yı elindeki imkanları yeniden değerlendirmeye itmiştir. Bu yeni değerlendirme sürecinde ABD ile ne ekonomik, ne de askeri olarak yarışması neredeyse imkansız olan Rusya elindeki zengin enerji kaynaklarını stratejik olarak kullanmak yönünde karar almıştır. Nitekim Rusya'nın Mavi Akım Projesi'ni bir an önce hayata geçirme isteği de ekonomik olmaktan ziyade stratejiktir. Nitekim Vayhirev'in Eylül 1999'da parlamentoda yapmış

olduğu konuşmada ABD'nin desteklediği Trans–Hazar boru hattı ile rekabet tehlikesine de dikkat çekmiş ve bu iki projenin rekabetinde ilk başlayanın kazanacağını ifade etmiştir. Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere Rusya sahip olduğu doğal gaz kaynaklarını dış politikası içerisinde "Enerji Diplomasisi" ile etkili bir stratejik araç olarak kullanmaya çalışmaktadır. Rusya için yukarıda belirtilen stratejik hedeflerin yanı sıra zor durumdaki ekonomisi için petrol ve gaz satışlarının artırılması son derece önemlidir. Aynı zamanda doğalgaz boru hattı, Rusya'nın güney bölgelerinin sosyo–ekonomik gelişmesine de güçlü bir ivme sağlayacaktır.

Rusya'nın Türkiye'ye yönelik doğal gaz enerji politikalarında temel hedef Türk doğal gaz piyasasını ele geçirmek şeklinde gözükse de, aslında arka planda Gazprom'un amacı Avrupa pazarlarında kendisine karşı ciddi rakip olabilecek Türkmen, Azeri ve İran gazının önünü kesmek şeklinde özetlenebilir. Rusya ile yapılan Mavi Akım Anlaşması'nda Rusya anlaşma metnine 4. maddeyi koyarak kendi rızası olmadan alınan gazı Avrupa'ya satamayacağına dair bir garanti elde etmiştir. Rusya için Avrupa'daki en ciddi rakipler de Mavi Akım'ın daha erken devreye girmesiyle doğrudan dışlanmıştır.

1 Ocak 2003 İtibariyle Dünya Doğal Gaz Rezervleri Ülke Bazında

ÜLKE	Rezervler (Trilyon Feet Küp)	Dünya Toplam Yüzdesi
Dünya toplamı	5,501	100.0
İlk 20 ülke	4,879	88.7
Rusya	1,680	30.5
İran	812	14.8
Katar	509	9.2
Suudi Arabistan	224	4.1
Birleşik Arap Emirlikleri	212	3.9
ABD	183	3.3
Cezayir	160	2.9
Venezüela	148	2.7
Nijerya	124	2.3
Irak	110	2.0
Endonezya	93	1.7
Avustralya	90	1.6
Norveç	77	1.4
Malezya	75	1.4

Türkmenistan	71	1.3
Özbekistan	66	1.2
Kazakistan	65	1.1
Hollanda	62	1.1
Kanada	60	1.1
Mısır	59	1.1
Dünyanın Geri Kalanı	622	11.3

* 1 metre = 3 feet

* Kaynak (Enerji Yıllığı 2003) "Worldwide Look at Reserves and Production" Oil & Gas Journal, Vol 100 No 52 (23 Kasım 2002) s. 114–115.

Türkiye'nin Bir Enerji Stratejisi Var mıdır?

Soğuk Savaş sonrası dönemde, Türkiye'nin ulusal bir enerji stratejisini gerçek anlamda oluşturamadığı çok açıktır. Proje sayısının fazlasıyla artması ve değişik kaynaklardan çelişkili istatistiksel tahminler gelmesi de buradan kaynaklanmaktadır. Rusya ile iki doğal gaz anlaşmasına rağmen bir üçüncüsünün imzalanmasında Ankara'nın stratejik bir planlaması yerine belirli siyasi çevrelerin lobcilik faaliyetlerinin daha etkili olması, ulusal doğal gaz stratejisinin durumunu (veya stratejisizliğini) göstermektedir. Türkiye'nin doğal gazda stratejiden yoksunluğunun en trajikomik örneği ise dönemin Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in Ekim 1999'da Azerbaycan ziyareti sırasında yapmış olduğu "Biz kimde doğal gaz varsa alacağız" açıklamasıdır. Türkiye'nin stratejik tercih yanlışlığı yaparak Rusya ile üç anlaşma imzalaması ve Azeri, Türkmen, Kazak gazının ikinci plana itilmesi Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleri ile olan ilişkilerinde ekonomik açıdan bir yavaşlamaya sebep olduğu gibi Türkiye'nin Türkmen gazını İran ve Rusya'dan daha pahalıya almasına da sebep olunmuştur. Ancak burada Türkmen gazının alınamamasında diğer sebepler olarak ortaya çıkan güzergah sorununu, Hazar'ın statüsünün halledilememesini ve Azeri-Türkmen anlaşmazlığını gösterebiliriz. (44)

Türkiye'nin son 10 yılda uyguladığı yanlış enerji stratejileri ile uğramış olduğu ekonomik, politik ve stratejik kayıplar aşağıdaki şekilde özetlenebilir:

- Rusya Federasyonu ile yapılan üç ayrı doğal gaz alım anlaşmasıyla ülkenin "enerji güvenliği" dikkate alınmamış ve doğal gazda yaklaşık yüzde 60 oranında Rusya'ya bağımlılık yaratılmıştır.
- Türkiye ile Rusya arasında Türkiye aleyhine var olan ticaret açığı daha da büyütülmüştür.
- Doğalgaz karşılığı kısmen de olsa mal satma koşulu getirilmeyerek Türkiye'nin ihracat kapasitesi sınırlandırılmıştır.
- Türk Cumhuriyetleri ile doğal gaz anlaşmaları sayesinde sağlanabilecek olan olası entegrasyon engellenmiştir.
- Türk Cumhuriyetleri ile ekonomik ve ticari ilişkiler zayıflatılmıştır.
- Türk Cumhuriyetleri, güzergah sorunları ve bölgede başka alıcıların olmaması sebebiyle doğal gazlarını sadece tek ülkeye ve ucuz fiyattan satarak Rusya'ya olan ekonomik ve politik bağımlılıklarını arttırmışlardır.
- Ekonomik olarak pahalı anlaşmalar yapılmıştır. Türkiye'nin milyarlarca dolar ekonomik kaybına sebep olunmuştur.

Depolama Sorunu

1987 yılından beri yurt dışından doğalgaz alımı yapılan Türkiye'de yaklaşık 15 yıldır doğalgaz yer altı depolarına ihtiyaç duyulmasına rağmen bu soruna bir türlü nihai çözüm bulunamamıştır. Petrolden farklı olarak yurtdışından alınan doğal gaz depolanmadığı için anında tüketime verilmek durumundadır. Bu durum Türkiye açısından çeşitli sakıncalar doğurmaktadır. Türkiye yurtdışı doğal gaz alım anlaşmalarını "al yada öde" (45) şeklinde yapmıştır. Herhangi bir yeraltı depolama sistemine sahip olmayan Türkiye depolayamadığı ve bu sebeple kullanamadığı doğal gazın da parasını ödemek durumunda kalmaktadır. Diğer yandan, bu durum stratejik olarak Türkiye'nin doğal gazda yurt dışına olan bağımlılığının oldukça kırılgan noktalara gelmesine sebep olmaktadır. Doğal gaz satan ülkelerin (ki bu daha çok Rusya ve kısmen de İran için geçerli olabilecek bir seçenektir) şu anda olmasa bile doğal gazı Türkiye'ye karşı bir silah olarak kullanma olasılıkları bulunmaktadır.

Rusya Federasyonu doğal gaz sattığı Ukrayna ve Gürcistan'a karşı ilişkilerinin bozulduğu zamanda bunu siyasi bir baskı olarak kullanmış ve bu ülkeleri kışın doğal gazı kesmekle tehdit etmiş ve zaman zaman da bu tehdidini hayata geçirmiştir. The New York Times, Türkiye'nin enerjide dışa bağımlılığını 'Enerji ihtiyacının yüzde 98'ini ithal eden Türkiye'den daha fazla enerji şantajına açık ülke sayısı çok azdır' diyerek bu tehlikeyi özellikle vurgulamıştır. (46) Yine RFE/RL analizcisi Michel Leylveled de Botaş'ın doğal gaz talebini fazla gösterdiğini vurgulayarak depolama sorunlarını 2005'ten önce çözemeyecek olan Türkiye'nin bu tarihe kadar oluşacak ihtiyaç fazlası doğalgazı ne yapacağını bilmediğini ileri sürmektedir. (47)

Doğalgazın tüketim taleplerinin düzenlenmesi ve oluşabilecek doğalgaz açığına önlem olarak doğalgazı yeraltında depolamak için ve de yukarıda belirtilen diğer sakıncaların ortadan kaldırılması için çeşitli çalışmalar başlatılmıştır. Bu amaçla yurt dışında (Ukrayna'da) depo kiralınması seçeneklerine bile bakılmıştır. Bu husus bile Türkiye'nin depolama konusunda ne kadar ciddi bir sorunla karşı karşıya kaldığını göstermektedir. (48) Türkiye içinde yapılan planlamada Kuzey Marmara Doğalgaz Yeraltı Depolama Projesi kapsamında 21 Temmuz 1999 tarihinde TPAO ile Botaş arasında "Doğalgaz Depolama ve Yeniden Üretim Anlaşması" imzalanmıştır. TPAO gerekli yatırımları yaparak Silivri açıklarındaki Kuzey Marmara ve Değirmenköy doğalgaz sahalarını doğalgazı yeraltında depolamak amacıyla depoya dönüştürmesi çalışmaları sürdürmüştür (49). Türkiye'nin ilk doğal gaz depolama tesisinin 2005 yılında kullanıma alınması planlanmaktadır. Arz güvenliği ve stratejik açıdan önem taşıyan doğalgaz depolama sorununa çözüm olması açısından planlanan bir diğer proje de Değirmenköy Doğalgaz Yeraltı Depolama Projesi'dir.

Anlaşmazlık Süreci

Türkiye'de ekonomik ve stratejik sebeplerin yanı sıra adı neredeyse Mesut Yılmaz ve yolsuzluk iddiaları ile özdeşleşen ve bu sebeple uzun süreden beri tartışılmakta olan Mavi Akım Projesi'nin bitirilerek AK Parti'nin iktidarı zamanında devreye alınması AK Parti hükümetinin bu projeye mesafeli davranmasına sebep olmuştur. Mavi Akım'ın devreye girmesinden üç ay sonra, 12 Mart 2003'te Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı tarafından gaz alımları durdurulmuştur. Yolsuzluk iddialarının yanı sıra bu hattan alınan gaz için ortaya bir de fiyatlandırma sorunu çıkmıştır. Mavi Akım hattına doğal gaz verildikten sonra sıra alınan gazın faturalanmasına geldiği vakit Türkiye ve Rusya ayrı ayrı formüllere göre hesaplama yapmıştır. Bunun üzerine Rusya tarafı Türkiye'nin eksik ödemede bulunduğunu ileri sürünce Türkiye alımları durdurmuştur. Rusya ve Türkiye arasında uzmanlar düzeyinde görüşmelere başlanmış ancak bir netice elde

edilemeyince taraflar birbirlerini tahkim süreci ile tehdit etmişlerdir. Ancak bir süre sonra her iki taraf da tahkimin taraflar için pek de çıkar yol olmadığını anlamışlardır. Nitekim Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Hilmi Güler, "Türkiye'nin sözleşmedeki yükümlülüklerini yerine getirmek için, Rus doğalgazı alımlarına 1 Ağustos tarihinden itibaren yeniden başlayacağını belirtmiştir."(50)

Gazprom'un en önemli projesi olan ve Rusya'dan Türkiye'ye uzanan Mavi Akım boru hattında ortaya sorunların çıkması Gazprom'un Batı Avrupa'ya doğal gaz ihraç etmeye başladığı 1973 yılından itibaren ilk kez bir mahkemede çözüm arayışına gideceği bu anlaşmazlık, dünyanın en büyük gaz şirketi ve Rusya'nın en büyük vergi ödeyicisinin tam da uluslararası alana açılma politikasına hız verdiği döneme denk gelmektedir. (51) Gazprom yöneticileri hem uluslararası alanda prestij yitirebilecekleri ihtimali ve hem de tahkim (52) sürecinin tatminkar bir çözüm üretmeden uzayıp gideceğini düşünmekte olduklarından bu seçeneğe pek de sıcak bakmamaktadırlar.

Mavi Akım doğal gaz boru hattındaki sorunlar sebebiyle 10 Temmuz 2003 tarihinde Gazprom Başkanı Aleksey Miller görüşmelerde bulunmak üzere Türkiye'ye gelmiştir. Miller'in gelişiyle Gazprom ve Botaş arasında görüşmelerin üçüncü raundu da başlamıştır. Daha önce teknik düzeyde bir heyetin yanı sıra Gazprom Başkan Yardımcısı Yuri Kamarov'un çabaları da neticesiz kalmıştı. 10 Temmuz'da Gazprom ile en üst düzeyde görüşmeler gerçekleştirilmiş fakat Gazprom başkanının çabaları da sorunun çözülmesine yardımcı olamamış ve sadece görüşmelere çeşitli kanallarla devam kararı alınmıştır. Tahkime gitme taraftarı olmayan Gazprom yetkilileri verdikleri gazın miktar ve fiyatında bir kısım indirim gideceklerini ve elde ettikleri gelire de Türkiye'nin doğal gaz alt yapısına yatırım yapacaklarını belirtmişlerdir. Ancak bu teklifler Türkiye tarafını tatmin etmekten uzaktır. Buna karşın Gazprom da, durumun dramatize edilmemesi gerektiğini ve her iki ülke için de anılan projenin önemli olduğunu vurgulamaktadır. Son günlerde her iki taraftan da basına yansıyan olumlu açıklamalar tarafların anlaşma zemini aramak için konuya olumlu yaklaştıkları ve tahkim sürecine girmek istemedikleri doğrultusundadır. Bu sebeple önümüzdeki günlerde Gazprom'dan bir heyetin Türkiye'ye gelerek bir orta yolun bulunabileceği düşünülmektedir.

Gazprom ile Botaş arasında doğal gazın satış fiyatı ve miktarı ile ilgili sorunların yanı sıra tarafların karşılıklı sorumluluklarının hangi tarihlerde başlayacağına dair de bir anlaşmazlık söz konusudur. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Mavi Akım'dan alınan doğal gazın durdurulmasına neden olarak, iki ülke arasında yapılan anlaşmada sevkiyatın başlangıç aşamasından itibaren ilk altı aylık dönem sonuna kadar ki sürenin geçiş dönemi olması ve bu süreçte tarafların gazı sevk etme ve alma yükümlülüğünün bulunmaması olarak göstermiştir. Rusya tarafı tahkim sürecinin 1 Temmuz 2003'te başladığını ve bu tarihten itibaren Türkiye doğal gaz almazsa bile "al ya da öde" şartı gereği 2003 yılı için taahhüt edilen 0,8 milyar metreküplük gazı alması ve almazsa bile parasını ödemesi gerektiğini iddia etmektedir. Türkiye ise bu sürenin Ağustos ayı başından itibaren başladığını öne sürmektedir. Rusya ve Türkiye, "al ya da öde" şartını içeren bir anlaşma yapmıştır. Bu şarta göre ithalatçı ülke, yakıtı ihtiyacı olmaması durumunda bile belirli doğalgaz miktarı için ödeme yapmak zorundadır.

Rusya Federasyonu hükümeti Gazprom'un Türkiye ile anlaşmasını desteklemektedir. Zira Gazprom yetkilileri ile herhangi bir anlaşmaya varılamaması durumunda siyasilerin devreye girmesi ve politik düzeyde konunun görüşüleceği düşünülmektedir. Bu aşamadan sonra soruna bir çözüm bulunamadığı takdirde diplomatik ve siyasi kanallardan çözüm arayışına girilebilir.

Türkiye ile Rusya arasında giderek derinleşen Mavi Akım sorununa bir çözüm bulmak amacıyla bu projede yüzde 50

hissesi bulunan İtalyan petrol ve gaz şirketi Eni SPA'nın devreye girmesiyle İtalya Başbakanı Berlusconi ve İtalya Sanayi Bakanı Antonio Marzano devreye girmiştir. Hatta Sanayi Bakanı Marzano bu konuda bizzat görüşmeler yapmak amacıyla Başbakan tarafından Türkiye'ye gönderilmiştir. (53)

Anlaşılamayan Formüller

Doğal gaz alımının kesilmesine neden olan fiyat hesaplamalarındaki farklılık aslında tarafların yanlış formülleri kullanmasından kaynaklanmaktadır. Doğalgazda fiyatın tespiti çeşitli petrol ürünlerinin karma bir ortalamasına dayanılarak yapılmakta ve doğalgazın fiyatı çeşitli petrol ürünlerinin fiyatına endekslenmektedir. Petrol fiyatlarının artmasına paralel olarak doğal gaz fiyatlarının da artması için aşağıdaki formül düşünülmüş ve uygulanmaya konmuştur. Ancak burada Rusların yanlış yazıldı diye değiştirilmesini talep ettiği formülde petrol fiyatları ile doğal gaz fiyatları arasında ters bir orantı kurulmuş ve petrol fiyatları arttıkça doğal gaz fiyatları gerilemiştir. Burada ilginç olan husus Rusya ile yapılan her üç anlaşmada da önce formülün yanlış yazılıp daha sonra 18 Şubat 1998 tarihli ek mektupla, Turusgaz'da formül değişikliğine gidilmesidir. (54)

Mavi Akım Anlaşması'nda tartışmaya neden olan formül, " $P_n = P_0(0,40 \text{ FO} / \text{FO1} + 0,45 \text{ FO1} / \text{FO10} + 0,15 \text{ GO} / \text{GO0}) \text{GCV} / 9000$ " "Kontrat Fiyatı" formülüdür. Formüle göre, referans alınan tarihe göre, petrol ürünlerinin fiyatı artınca ithal edilen doğalgazın fiyatı da artmaktadır, uluslararası piyasalarda fiyatlar düşünce de ithal edilen gazın fiyatı azalmaktadır. FO0 teriminin formülde olmayışının bir maddi hatadan ileri gelme ihtimali yüksektir. Formül FO1 olarak düzenlenmişken Rusya daha önce Turusgaz'da yapılan değişikliği örnek göstermekte ve FO1'in yanlışlıkla yazıldığını ve aslında bunun FO0 olarak yazılması gerektiğini ifade etmektedir. Mavi Akım Anlaşması'ndaki formülün Rusya'nın istediği şekilde FO0 şeklinde değiştirilmesi alınan gazın her 1000 metreküpünde Türkiye aleyhine resmi olmayan rakamlara göre yaklaşık 30 dolarlık bir fazla ödemeyi gündeme getirecektir ki, Türkiye'nin Mavi Akım Anlaşması ile 25 yılda yaklaşık 365 milyar metreküp gaz alacağı öngörüldüğüne göre 25 yıl içerisinde Türkiye'nin kaybı yaklaşık 10 milyar dolar olacaktır. Formüldeki tanımlar ve anlamlara da açıklık getirmekte fayda bulunmaktadır. Formülde belirtilen $P_n = P_0 (0.40 + 0.45 + 0.15)$ aşağıdaki anlamları içermekte ve bu anlamlara göre hesaplanmaktadır.

P_n = Kontrat fiyatı, US dolar/1000 Nm³ (yani, bin norm metre küp gazın dolar olarak fiyatı). Bu fiyat her yıl 1 Ocak, 1 Nisan, 1 Temmuz ve 1 Ekim tarihlerinde hesaplanmaktadır. $P_0 = 9000$ kcal/Nm³ ısı değerli gazın 1000 Nm³'ün taban fiyatı olup, bu sabit değer 91.50 dolar alınıyor. Formülde geçen diğer fiyat terimleri için 6 aylık bir referans periyot kabul edilmekte ve değişken terimlerin 6 aylık ortalaması alınmaktadır. Sabit fiyatlar ise, Temmuz–Aralık 1992 arasındaki fiyatların ortalaması olarak alınmaktadır.

FO = Yüzde 3.5 kükürt içeren ağır fuel oilin, Avrupa'daki Akdeniz FOB fiyatları esas alınarak geçen 6 aya göre hesaplanan dolar/ton cinsinden aylık aritmetik ortalama fiyatıdır. Geçen fiyatlar İtalya'da yayınlanan "Platt's Oilgram Price Report"dan alınmaktadır. FO0 = Yüzde 3.5 kükürt içeren ağır fuel–oilin, yani FO'nun taban fiyatıdır. Bu sabit değer 81,2258 dolar/ton alınmaktadır. FO1 = Yüzde 1 kükürt içeren hafif fuel oilin, Avrupa'daki Akdeniz FOB fiyatları esas alınarak geçen 6 aya göre hesaplanan dolar/ton cinsinden aylık aritmetik ortalama fiyatıdır. Geçen fiyatlar İtalya'da yayınlanan "Platt's Oilgram Price Report"dan alınmaktadır. FO10 = Yüzde 1 kükürt içeren hafif fuel oilin, yani FO1'in taban fiyatıdır. Bu sabit değer 100,3258 dolar/ton olarak alınmaktadır.

GO = Gasoil 02'nin (benzin çeşidi) Avrupa'daki Akdeniz FOB fiyatları esas alınarak geçen 6 aya göre hesaplanan

dolar/ton cinsinden aylık aritmetik ortalama fiyatıdır. Geçen fiyatlar İtalya'da yayınlanan "Platt's Oilgram Price Report"dan alınmaktadır. GO0 = Gasoil 02'nin, yani GO'nun taban fiyatıdır. Bu sabit değer 175,9300 dolar/ton alınmaktadır. GCV = Alınan doğal gazın kcal/Nm³ olarak ısıl değeridir. (55)

Rusya bu aşamada Türkiye'ye fiyat indirimi seçeneğini sunmakta ve makul bir fiyat indirimi üzerinde anlaşabileceklerini teklif etmektedir. Buna karşın Rusya tarafının isteği yanlış yazılan formülün düzeltilmesidir. Teklif edilen bu şartlar üzerinde anlaşılması durumunda Rusya sattığı gazın fiyatında önce belirli bir indirimde bulunacak (bunun 1000 metreküp'te yaklaşık 10 doları geçmeyeceği düşünülmektedir) ancak, daha sonra fiyatlarda belirli bir artış sağlayacak olan formül değişikliği ile de satılan gazın fiyatında ciddi bir artış olacaktır. Diğer bir tabirle Rusya'dan kaşıkla alınan kepçeyle geri verilecektir.

Sonuç

Türkiye ve Rusya Federasyonu arasında 1990'lı yılların sonunda en iddialı projelerden birisi olarak ortaya çıkan ancak, çeşitli yolsuzluk iddialarıyla beraber Rusya ve ABD arasında Avrasya'da devam eden enerji rekabetinin de etkisi altına giren Mavi Akım Projesi bugün iki ülke arasında yeni bir sorun olarak ortaya çıkmış durumdadır.

Mavi Akım Türk-Rus ilişkileri içerisinde (özellikle de Rusya açısından) önemli bir projedir, ancak Türkiye'nin daha çok Rusya lehine olan bu projenin anlaşmasını imzalarken gerekli pazarlıkları yapamadığı düşünülmektedir. Türkiye'nin Mavi Akım karşılığında pazarlık yapabileceği unsurlar yeterince mevcuttur. Bu hususlar Rusya'nın Bakü-Ceyhan'a katılımının sağlanması veya Trans-Hazar hattına Rusya'nın karşı çıkışının engellenmesi olabilir, aynı zamanda Rusya lehine olan dış ticaret dengemizi daha da bozacak olan bu tablonun düzeltilmesi için Rusya ile daha elverişli ticaret yapma şartları getirilebilirdi. Ancak gözükene ki, bu pazarlıkların hiçbirisi yapılamadığı gibi Türk doğalgaz politikası Rusya'nın etkisi altına sokmuştur.

Rusya Federasyonu'nun sürdürdüğü doğal gaz lobcilik faaliyetlerinin başarıya ulaşmasıyla, Rusya sadece Türkiye doğal gaz pazarının yüzde 60'ından fazlasını ele geçirmekle kalmamış, aynı zamanda Türkiye'ye doğal gaz satmak isteyen Türkmenistan'ı da devre dışı bırakmıştır. Rusya bununla ayrıca anlaşmaları imzalanan Azerbaycan ve İran gazının da Türk pazarında sıkıştırılmasını sağlamıştır. Fakat bunlardan daha da önemlisi Türkmenistan'ın olası pazarını elinden almakla pazar sıkıntısı yaşayan Türkmenleri doğal gazlarını ucuz fiyatla Rusya'ya satmak zorunda bırakmıştır.

Mavi Akım Projesi'nde gerekli pazarlıklar yapılmalı ve proje şartları Türkiye için kabul edilebilir makul düzeylere çekilmelidir. Ancak şu da unutulmamalıdır ki, Şah-Deniz Projesi'nde her biri yüzde 25,5'lik bir paya sahip olan İngiliz BP ve Statoil (Norveç) gibi batılı şirketlerin Rus doğal gazı aleyhine sürdürdükleri lobcilik faaliyetlerine fazla kapılınmamalı ve Mavi Akım Projesi'ni bir çıkmaza sürükleyerek Avrasya'da çok büyük işbirliği kapasitesine sahip Türkiye ve Rusya arasında bu proje yüzünden zaten çok kırılğan olan ilişkiler daha da tahribata uğratılmamalıdır.

Türkiye ile Rusya Federasyonu arasındaki en iddialı proje olan Mavi Akım Projesi'nin bitirilmiş olmasına rağmen fiyat ve miktar bakımından bir takım sorunların ortaya çıkması ve bu sorunların kısa vadede çözülememesi durumunda Türkiye ile Rusya arasında aslında çok kırılğan bir yapıda olan ekonomik ve ticari ilişkilerin olumsuz etkilenmesi muhtemeldir. 2002 yılı itibarıyla iki ülke arasındaki ticaret hacmi yaklaşık 5 milyar dolar civarındadır. Geçen yıl itibarıyla 500 milyon dolarlık bir bavul ticaretinin yapıldığı hesaplanmaktadır. Rusya tarafı bavul ticaretinin 3 milyar dolara kadar ulaştığını

iddia etmektedir. Yanı sıra; toplam müteahhitlik hizmetlerinin 10 milyar dolar civarında olduğu ve her yıl Türkiye'yi yaklaşık 1 milyon turistin ziyaret ettiği de göz önüne alınırsa hiç de azımsanmayacak bir ekonomik ve ticari ilişkiler zincirinin Mavi Akım sorununun gölgesi altında kalacağı gözden uzak tutulmamalıdır.

Elbette ki, bütün bunlar Türkiye Mavi Akım görüşmelerinde pazarlık sürecinden vazgeçmelidir manâsına gelmemelidir. Ancak ortada imzalanmış ve her iki ülke parlamentoları tarafından onaylanmış uluslararası bir anlaşma mevcuttur. Türkiye'nin altına imza atmış olduğu bu anlaşmadan bu saatten sonra vazgeçmesi düşünülemez. Yapılması gereken bu projeye karşıtlığı ile bilinen ABD ve İngiltere lobisinin etkisi altına girmeden ve böylesine hassas bir projeyi iç politika malzemesi yapmadan bütün diplomatik kanalları açık tutarak sorunun Türkiye'nin azami menfaatleri göz önüne alınarak bir an önce çözülmesidir. Aksi takdirde oldukça hassas dengeler üzerinde yapılandırılmaya çalışılan Türk-Rus ilişkileri bu proje sebebiyle ciddi zararlar görebilir.

Mavi Akım Projesi ile aslında Türkiye'nin ciddi bir enerji stratejisinden yoksun olduğu da ortaya çıkmıştır. Türkiye Rusya Federasyonu ile imzalamış olduğu diğer iki doğal gaz alım anlaşmasının yanı sıra Mavi Akım Projesi'ni de imzalayarak Türkiye'nin enerji güvenliğini Rusya'nın insafına bırakmıştır. Türkiye önümüzdeki 25 yıllık doğal gaz politikasını ipotek altına almış olmasına rağmen yine de kullanabileceği bazı politik ve ekonomik araçlara sahiptir. Rusya ile imzalanan bu anlaşmalar karşılığında başta Rus Gazprom şirketi olmak üzere Rus sermayeli büyük kuruluşların Türkiye'deki alt yapı yatırımlarına sermaye yatırımları teşvik edilmeli ve Rusya ile sadece Rusya'da değil, Türkiye'de ve daha da önemlisi Avrasya'da işbirliği imkanları geliştirilmelidir. Rusya ile Avrasya'da geliştirilecek işbirliği Türkiye'nin bölgede "bir daha kafasına çuval geçirilemeyecek" güçlü bir ülke olmasına imkan sağlayacaktır.

Türkiye'nin kısa vadede doğal gaz fazlası olduğu doğru olsa bile orta ve uzun vadede doğal gaz gereksinimimiz artacaktır. Bu sebeple Rusya dışındaki alternatifler Azerbaycan ve İran alternatifi de güçlü bir şekilde desteklenmelidir. Türkiye'nin doğal gaz politikasındaki en büyük yanlışlık olan Türkmen doğal gazının alımı mutlaka gerçekleştirilmelidir. Türkiye ancak Türkmen doğal gazını Türkiye'ye getirebildiği takdirde Avrupa'ya enerji köprüsü olma iddiasını gerçekleştirebilir. Türkmen ve Azeri gazının Türkiye'ye getirilmesi sadece ekonomik sebeplerle değil, daha da önemlisi stratejik amaçlar bakımından son derece önemlidir. Bakü-Ceyhan'dan sonra Şah Deniz ve Trans-Hazar projeleriyle Azeri ve Türkmen gazının Türkiye'ye getirilmesiyle Türk Dünyası arasındaki entegrasyon sürecinde ciddi bir adım atılmış olacaktır

- 1. Türkiye'de literatüre Mavi Akım olarak geçen Rus doğalgazının Karadeniz altından Türkiye Cumhuriyeti'ne sevkıyatına ilişkin proje İngilizce'de Blue Stream ve Rusça'da da Goluboy Potok olarak anılmaktadır.*
- 2. Projenin açılışına Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'in gelmesinin planlanması bile Rusya'nın bu projeye verdiği önemi ortaya koymaktadır. Ancak Türkiye'de seçim kararının alınması ve ortaya çıkan siyasi belirsizlik Putin'in Türkiye'ye geliş tarihinin ertelenmesine sebep olmuştur.*
- 3. Anlaşmanın tam metni için bakınız. T.C. Resmi Gazete, Ankara, 07.12.1984.*
- 4. Başlangıçta, boru hatları ile petrol taşımacılığı yapan Botaş'ın faaliyetleri, 1987 yılından itibaren boru hatları ile doğalgaz taşımacılığı ve doğalgaz ticareti ile genişlemiş ve Botaş, hizmet fonksiyonlarının yanı sıra, ticari bir hüviyet de kazanmıştır. Botaş, halen doğalgazın ithâli, dağıtımı, satışı ve fiyatlandırılması konularında Türkiye'de tekel durumundadır.*

5. Sekizinci Beş yıllık Kalkınma Planı, Ulaştırma (Boru Hatları Ulaştırması) Özel İhtisas Komisyonu Raporu, DPT Ankara 2001, s. 6.
6. Doğalgaz Ankara'dan sonra, İstanbul'da Ocak 1992'de, Bursa'da Aralık 1992'de, İzmit'te Eylül 1996'da, Eskişehir'de ise Ekim 1996'da konut ve ticaret sektöründe kullanıma sunulmuştur.
7. Botaş 1997 yılında, Turusgaz Şirketi'ne yüzde 35 hisse ile iştirak etmiştir. Rusya'dan alınacak olan 8 milyar m³ ilave doğalgaz Turusgaz aracılığı ile ithal edilecek olup, konuya ilişkin anlaşma 18 Şubat 1998 tarihinde Botaş ile Turusgaz arasında imzalanmıştır. Turusgaz şirketi Gazprom'un yüzde 45, Botaş'ın yüzde 35 ve Gama'nın yüzde 15,6 ortaklığı ile kurulmuştur. Şirkette hisse senetlerinin yüzde 4,4'ü ise sahibi belli olmayan hamiline yazılmıştır. Ancak daha sonra Gama bu 4,4'lük hisseyi kendi üzerine geçirdiğini açıklamıştır. Hamiline yazılan bu hisse senetleri Türk medyasında çeşitli spekülasyonların yapılmasına sebep olmuştur.
8. Çernomirdin, Putin'in iktidara gelmesinden sonra enerji lobisindeki ağırlığını yitirmiş ve Başkan Putin tarafından Ukrayna'ya Büyükelçi olarak gönderilmiştir.
9. 30 Haziran 1997'de kurulan 3. Yılmaz hükümeti (55. Hükümet) bu projeye özel bir ilgi göstermiş ve bu sebeple basında ve yargıda çeşitli suçlamalarla karşılaşmıştır.
10. Bu projenin ilk sözleşmesi aslında Refah Partisi ve Doğru Yol Partisi Koalisyonu Hükümetinin görevde bulunduğu 26 Aralık 1996'da imzalanmıştır.
11. Gazprom'un resmi internet sitesi Goluboy Potok, http://www.gazprom.ru/articles/bluestream_00.shtml
12. Ekaterina Kravchenko, "Goluboy Potok Rossisskogo Gaza Akazalsya Sliškom dorogim dla Turtsii", <http://www.dinform.ru/newanalit/main.asp?k=225456&t=1754>
13. Deniz Zeyrek, "Doğal Gazda Soygunun Kanıtı" Radikal Gazetesi, 15 Temmuz 2000.
14. "Gaz Dolzhen Rabotat Na Rossiyu", Ekonomika Rossii: 21. Yüzyıl Dergisi, Sayı 12, 2003.
15. Ancak bütün bunlara rağmen projenin işletme aşamasında Karadeniz'deki jeolojik koşulların boru hattının mekanik bütünlüğünü riske soktuğu iddia edilmektedir. Ferruh Demirmen, Mavi Akım ve Azeri Gazı: Üstü Kapalı Gerçekler... Cumhuriyet, 17 Eylül 2002.
16. Goluboy Potok, http://www.gazprom.ru/articles/bluestream_00.shtml
17. Mavi Akım öncesinde bu rekor 1500 metre ile Meksika Körfezi'ne döşenmiş boru hattındaydı.
18. Gazprom, deniz tabanı inşaatını İtalyan Saipem firmasına vermiştir ve firmanın Saipem-700 isimli gemisi Şubat 2002'de ilk hattı 2.140 m.ye döşeyerek rekor kırmıştır.
19. Aslında Türkiye kısmı projenin üçüncü aşamasını oluşturmasına rağmen Rusya'dan önce Türkiye'de projenin inşasına başlanması Türkiye'de soruşturma konusu teşkil etmiştir.
20. 'Mavi Akım Projesi Hakkında Botaş Bilgi Notu', 14 Mayıs 2002.
21. 'Ekoloji Protiv Golubogo Potoka v Gelencike', Utro Gazetesi, 7 Mayıs 2001.
22. Bazı gözlemciler Mavi Akım Projesi'nin yaklaşık 5 milyar dolara mal olduğunu iddia etmektedirler. Mihail Çiganov, "Golubaya Meçta Vo Ploti", <http://www.wep.ru/arhiv/2002/5/639.shtml>
23. 3 Şubat 2002'de Samsun açıklarında bulunan Saipem 7000 gemisini ziyareti sırasında yapmış olduğu konuşma metninden.
24. Gennady Yastrebtsov, Trud Gazetesi, BYE tercümesi "Türkler Mavi Akım'ı Kestiler", 4 Haziran 2000.
25. Cihangir Gürkan Şen, Rusya'03: Türkiye-Rusya Federasyonu Ekonomik ve Ticari İlişkileri, Rus-Türk İşadamları

Derneği (RTİB) Yayını, s. 28.

26. Natalya Ulçenko, 'Rusya ve Türkiye'nin Güvenliğinde Enerji İhracatı ve İthalatının Rolü', Avrasya Dosyası Rusya Özel Sayısı, Kış 2001, C. 6, Sayı 4, ss. 141–154.

27. Aleksey Baliyev, 'Komu Peresek Dorogu Goluboy Potok?', Rossiyskaya Gazeta, 14 Ağustos 2001.

28. Türkiye'de basında çıkan bazı haberlerde aslında Stroytransgaz şirketini Almanların satın aldığına ve Mavi Akım Projesi'nde ANAP ve onun o dönemki Genel Başkanı Mesut Yılmaz ile beraber projedeki ve yolsuzluklardaki Almanya bağlantısına da dikkat çekilmektedir. Fatih Çekirge, Alman senaryosu–2 (Mavi Akım), Star Gazetesi, 08 Eylül 2002.

29. 'Mavi Akım Gerçeği ve Bağlantılı Projeler' Botaş Yayını, Temmuz 2001, s. 17.

30. Mavi Akım'a Soruşturma İzni (9 Ekim 2002),

<http://www.ntvmsnbc.com/news/180932.asp?Om=S13L>

31. Finansoviy Skandal Svyanniy s Realizatsiyey Turetsko–Rossiyskogo Proekta Goluboy Potok Razrastsya, 7 Mayıs 2001, <http://www.intertek.ru>

32. Diğer ülkelerden yapılan doğal gaz alım anlaşmalarının ilki 14 Nisan 1988 yılında Cezayir ile imzalanmıştır. 20 yıl süreli anlaşmaya göre Cezayir'den 1994'ten beri yılda 4 milyar m³/yıl doğalgaz eşdeğeri LNG alınmaktadır.

33. Nijerya ile 9 Kasım 1995'te imzalanan 22 yıl süreli anlaşmaya göre, Nijerya'dan yılda 1.2 milyar m³/yıl doğal gaz eşdeğeri LNG alınacaktır. Halen devrede olan anlaşma uyarınca 1999'da LNG alımları başlamıştır.

34. İran'ın NIGC firmasıyla 8 Ağustos 1996 tarihinde imzalanan 25 yıl süreli Doğalgaz Alım–Satım Anlaşmasına göre yıllık 10 milyar m³/yıl doğalgaz ithalatı gerçekleşecektir. 10 Aralık 2001 tarihinde 3 milyar m³/yıl ile başlayan doğalgaz alımının 2007 senesinde 10 milyar m³/yıl'a ulaşması beklenmektedir. Özellikle ABD'den bu anlaşmaya tepkiler geldiği ifade edilmektedir.

35. 12 Mart 2001 tarihinde Azerbaycan ile Türkiye arasında hem hükümetlerarası anlaşma hem de Azerbaycan'ın Socar firmasıyla ticari anlaşma imzalanmıştır. 15 yıl süreli anlaşmaya göre yılda 16 milyar/m³ doğalgaz alınacaktır. Son durum itibariyle Azerbaycan ile Gürcistan arasında transit ülke anlaşması imzalanmıştır ve 2005'de gaz alımlarının başlaması beklenmektedir.

36. LNG tabiri İngilizce 'Liquefied Natural Gas–Sıvılaştırılmış Doğal Gaz' kelimelerinin baş harflerinin kısaltılmasıyla Türkçe'de kullanım alanı bulmuştur.

37. http://www.mmo.org.tr/mmo/oda_gorusleri/dogalgazpolitikolari.htm

38. Bilindiği gibi 2003 yılı itibariyle sadece Ankara, İstanbul, Bursa, İzmit ve Eskişehir'de doğal gaz verilebilmiştir.

39. <http://www.eia.doe.gov/bookshelf/service.html>, 27 Ekim 2002.

40. Nazlı Ilıcak, Mavi Akım Yargıda, Dünden Bugüne Tercüman Gazetesi, 08 Nisan 2003.

41. Samir, 'ABD Bakü–Erzurum Gaz Boru Hattının Gerçekleşmesi Konusunda İsrar Ediyor', 525. Gazete, 12 Temmuz 2002.

42. Natalya Ulçenko, 'Rusya ve Türkiye'nin Güvenliğinde Enerji İhracatı ve İthalatının Rolü', Avrasya Dosyası Rusya Özel Sayısı, Kış 2001, C. 6, Sayı 4, ss. 141–154.

43. O Strategii Razvitiya Otecestvennogo TEK", Sayı 6, 2003, 6 <http://www.wep.ru/arhiv/2003/6/1160.shtml>

44. Sinan Oğan, 'Hazar'da Tehlikeli Oyunlar (Statü Sorunu, Paylaşılmayan Kaynaklar ve Silahlanma Yarışı)', Avrasya Dosyası, Türkmenistan Özel Sayısı, Yaz 2001, ss. 143–184.

45. "Al ya da öde" anlaşması, alıcı gazı kullansın ya da kullanmasın ödeme yapmasını gerektirmektedir. Eğer talep yoksa, bu da, fazlalığın, bir şekilde daha sonra tüketilmek için depolanmadığı ya da bir başkasına satılmadığı müddetçe ağır bir kayıp olduğu anlamına gelmektedir. Bu tür anlaşmalar genellikle standarttır, ancak Türkiye örneğinde yüksek bir maliyeti olabilmektedir.

46. "Rusya'nın Yeni Uzantısı: Türkiye'ye Doğal Gaz Boru Hattı", 9 Haziran 2002, (BYE tercümesi) *The New York Times*
47. Michel Leylveled, 'Turkey: Gas-Demand Forecasts Are Bad News For Exporters' 17 Temmuz 2001, *RFE/RL*
48. Jon Gorvett, 'Turkey's Blue Stream Open For Business', *Middle East*, Sayı 325, Temmuz/Ağustos 2002.
49. *Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ulaştırma (Boru Hatları Ulaştırması) Özel İhtisas Komisyonu Raporu, DPT Ankara 2001, s. 32.*
50. AFP: 29.07.2003
51. *Gazprom Avrupa, Balkanlar ve Türkiye'ye yılda yaklaşık 130 milyar metreküp doğal gaz ihraç etmektedir. Rusya yaklaşık 30 yıldır yurt dışına doğal gaz satmaktadır ve bu süre içerisinde Rusya'nın yurtdışına toplam gaz ihracı 2,3 trilyon metreküp olmuştur. Gazprom'un resmi internet sitesi: www.gazprom.ru*
52. *Soyuzgazexport şirketi ile imzalanan anlaşmada ve 1998 tarihli Turusgaz anlaşmasında da anlaşmazlıkların çözümü için merkezi Stockholm'de bulunan özel tahkime başvurulacağı ve anlaşmazlık sürecinde İsveç hukukunun esas alınacağı belirtilmektedir. Mavi Akım'da da aynı sürecin geçerli olacağı düşünülmektedir.*
53. *Suzan Fraser, "Türkiye ve İtalya, Enerji Konusundaki Çıkmazın Üstesinden Gelmek İçin Bir Komite Oluşturacaklar", AP, (BYE tercümesi) 20 Mayıs 2003.*
54. *Nazlı Ilıcak, "Yolsuzluk Komisyonu Tam Gaz", Dünden Bugüne Tercüman Gazetesi, 07 Temmuz 2003.*
55. *M. Özcan Ültanır, Dünya Enerji Dergisi, Temmuz 2003.*

www.stradigma.com

aylık strateji ve analiz e-dergisi

STRADIGMA.com bir FORSNET e-yayıdır